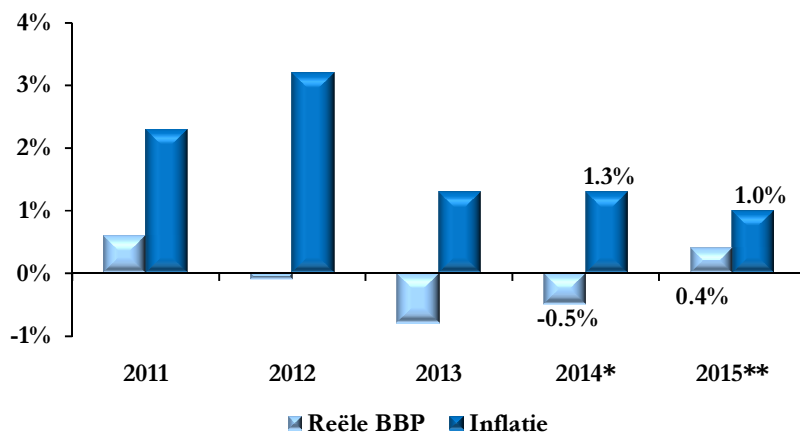

Economische ontwikkelingen in 2014 en vooruitzichten voor 2015

Curaçao

De economie van Curaçao is in 2014 naar verwachting met 0,5% gekrompen ten opzichte van 2013. De krimp is daarmee iets kleiner dan in 2013, toen het reële Bruto Binnenlandse Product (BBP) met 0,8% afnam. De inflatie blijft onveranderd op 1,3% in 2014. Gedurende de eerste helft van het jaar nam de inflatoire druk af, grotendeels als gevolg van een daling in de internationale olie- en voedselprijzen. Echter, gedurende de laatste vijf maanden van 2014 nam de inflatie toe, voornamelijk door hogere voedselprijzen.

Figuur 1. Curaçao: economische groei en inflatie

*2014 & 2015 Projectie CBCS.

De economische krimp in 2014 is het gevolg van een daling in de binnenlandse bestedingen. Deze daling was uitsluitend te wijten aan de particuliere bestedingen, aangezien de overheidsbestedingen enigszins toenamen. Zowel de particuliere consumptie als de particuliere investeringen namen af. De afname in de particuliere consumptie komt overeen met de daling in de consumptieve kredieten verstrekt door de commerciële banken.¹ De negatieve ontwikkeling in de particuliere consumptie is ook in lijn met de daling in de overheidsinkomsten uit de invoerrechten. Ondanks verschillende private investeringsprojecten is de bijdrage van de particuliere investeringen aan de reële groei gedurende 2014 negatief geweest. Laatstgenoemde ontwikkeling kan grotendeels worden toegeschreven aan de toenemende toepassing van alternatieve bouwmethoden, waarvan de toegevoegde waarde aan de productiegroei lager is in vergelijking met de traditionele bouwmethoden. De daling in de particuliere investeringen komt overeen met de afname in de zakelijke kredieten verstrekt door de commerciële banken gedurende 2014.² De groei in de overheidsbestedingen was het resultaat van een toename in de overheidsinvesteringen door onder andere de aanvang van de bouw van het nieuwe ziekenhuis en onderhoudswerkzaamheden aan het wegennet van Curaçao. De overheidsconsumptie nam echter af, voornamelijk als gevolg van minder

¹ Oktober 2014 ten opzichte van oktober 2013.

² Oktober 2014 ten opzichte van oktober 2013.

uitgaven aan lonen en salarissen. De netto buitenlandse vraag droeg positief bij aan het BBP gedurende 2014, doordat in reële termen de daling in de importen van goederen en diensten de afname in de exporten overtrof.

De zwakke economische prestatie van Curaçao gedurende 2014 was grotendeels het resultaat van een afname in de activiteiten in de sectoren groot- en kleinhandel, transport, opslag & communicatie, bouw en financiële dienstverlening. De daling in de sector groot- en kleinhandel was het gevolg van de afname in de binnenlandse vraag gecombineerd met een daling in de herexporten door de bedrijven in de vrije zone. In de sector transport, opslag & communicatie was de krimp het resultaat van minder activiteiten in zowel de luchtvaart als de zeevaart. De daling in de bouwsector kan grotendeels worden toegeschreven aan het genoemde toegenomen gebruik van alternatieve bouwmethoden. De stijging in de overheidsinvesteringen heeft de daling in de bouwsector enigszins gematigd.

De bijdrage van de sector financiële dienstverlening aan de groei was negatief door een afname in de toegevoegde waarde van zowel de lokale als de internationale financiële dienstverlening. De afname in laatstgenoemde blijkt uit de daling, in reële termen, in de binnenlandse operationele kosten, terwijl de krimp in de lokale financiële dienstverlening kan worden toegeschreven aan een reële daling van de netto rente-inkomsten. De sectoren industrie en restaurants & hotels registreerden een groei in 2014, maar die was lager dan in 2013. De reële productie in de sector industrie nam toe door meer handelsactiviteiten van de “Isla” raffinaderij die enigszins teniet werden gedaan door minder raffinageactiviteiten. Ook nam de scheepsreparatie af in 2014. De groei in de sector restaurants & hotels was te danken aan een expansie in zowel het verblijfs- als het cruisetoeerisme. Het aantal cruisetoeeristen nam in 2014 toe, ondanks een lichte daling in het aantal cruiseschepen dat de haven van Willemstad bezocht. De groei in het verblijfstoerisme was voornamelijk het resultaat van een stijging in het aantal bezoekers uit Europa, in het bijzonder Nederland. Ook nam het aantal bezoekers uit Zuid-Amerika, waaronder Venezuela, Colombia en Brazilië, toe. De Noord-Amerikaanse en Caribische marktsegmenten registreerden daarentegen een daling in 2014.

Gedurende 2014 heeft de overheid van Curaçao haar beleid voornamelijk gericht op het realiseren van begrotingsevenwicht. Hoewel de aanwijzing van juli 2012 in maart 2014 werd opgeheven, heeft de overheid de vacaturestop gehandhaafd om de personeelslasten te beheersen. Bovendien werden de onderhandelingen met de ambtenarenvakbonden voortgezet om de arbeidsvoorwaarden van ambtenaren te versoberen. Eén van de belangrijkste onderhandelingspunten was de toetreding van het overheids personeel tot de basisverzekering ziektekosten (BVZ) die in februari 2013 werd geïntroduceerd. Uiteindelijk zijn de partijen overeengekomen dat het overheids personeel per 1 januari 2015 zal toetreden tot de BVZ. Er zijn echter nog onderhandelingen gaande over onder andere de verhoging van de pensioenleeftijd van ambtenaren van 60 naar 65 jaar, een tijdelijke salarisbevroezing en een verlaging van de vakantie-uitkering. Ondanks een daling van de overheidsinkomsten heeft Curaçao volgens de laatste ramingen³ een overschot op de gewone dienst van de begroting 2014 gerealiseerd welke zal worden aangewend voor de compensatie van de tekorten in 2010 – 2012.

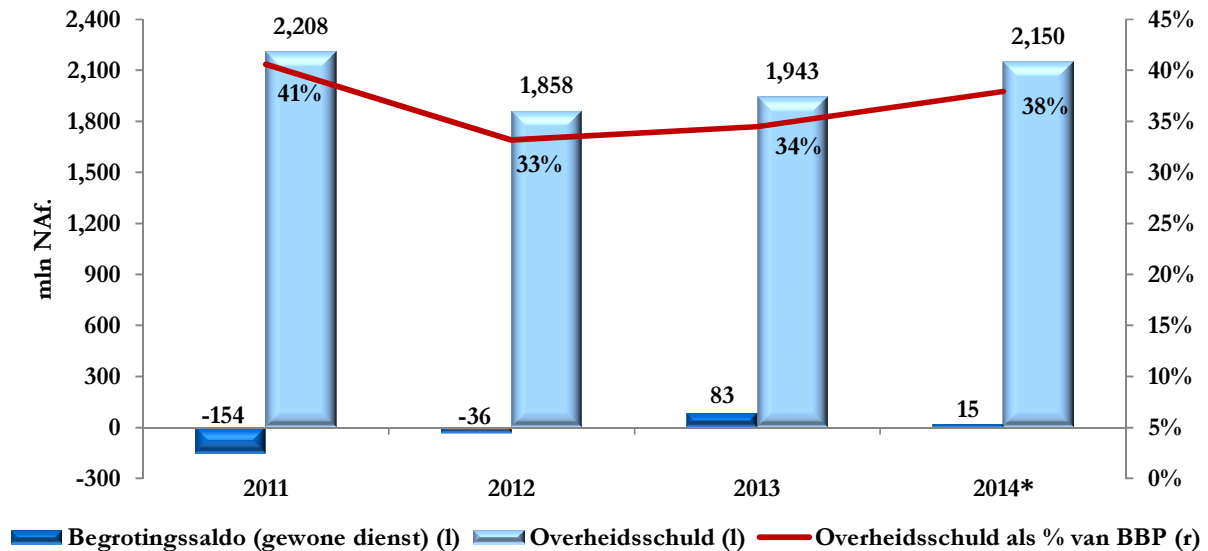
In het tweede kwartaal van 2014 heeft de overheid van Curaçao een obligatielening van NAf.247,0 miljoen uitgeschreven voor de financiering van de bouw van het nieuwe ziekenhuis. Door de

---

³ Financiële Management Rapportage van oktober 2014.

lopende inschrijving werd 100% van deze lening toegewezen aan de Nederlandse Staat. De overheidsschuld steeg hiermee tot NAf.2,2 miljard (37,8% van het BBP).⁴

Figuur 2. Curaçao: ontwikkeling openbare financiën

*Bron: FMR oktober 2014 en berekeningen CBCS.

In 2015 zal de groei van de wereldeconomie aantrekken dankzij een versnelling van de productiegroei in zowel de hoogontwikkelde landen als de opkomende economieën en de ontwikkelingslanden. De geopolitieke spanningen op diverse plekken in de wereld vormen wel een risico voor het herstel van de wereldeconomie. De verwachting is dat de economische groei in de Verenigde Staten en in Nederland, twee van de belangrijkste handelspartners van Curaçao, verder zal aantrekken in 2015. Venezuela, de derde belangrijkste handelspartner van Curaçao, zal evenals in 2014 een krimp registreren.

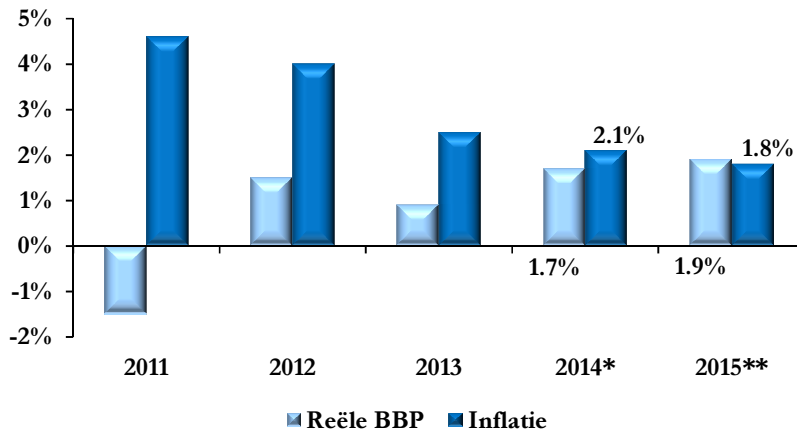
Tegen deze achtergrond zal de economie van Curaçao naar schatting met 0,4% groeien in 2015. Het economische herstel zal worden gedreven door de particuliere bestedingen en de overheidsbestedingen. De particuliere consumptie neemt naar verwachting toe, doordat het besteedbare inkomen van de lagere inkomensgroepen zal stijgen als gevolg van de aangekondigde verlaging van de loonbelastingtarieven. De private investeringen nemen toe dankzij projecten in onder andere de toeristische sector en de transportsector. De overheidsbestedingen zullen stijgen als gevolg van onder andere de constructie van het nieuwe ziekenhuis en investeringen in het wegennet van Curaçao. De overheidsconsumptie neemt daarentegen af door een verwachte daling in de uitgaven aan lonen & salarissen en goederen & diensten. De economische groei zal enigszins worden beperkt door een daling in de netto buitenlandse vraag doordat de groei in de importen van goederen en diensten de stijging in de exporten zal overtreffen. De exporten zullen voornamelijk profiteren van de sterkere groei van de wereldeconomie. De inflatie neemt verder af tot 1,1%, voornamelijk als gevolg van een verwachte verdere daling van de internationale olie- en voedselprijzen.

⁴ Stand van september 2014.

Sint Maarten

De economie van Sint Maarten is naar verwachting gegroeid met 1,7% in 2014, een versnelling vergeleken met de reële groei van 0,9% die in 2013 werd geregistreerd. De inflatie op Sint Maarten nam af van 2,5% in 2013 naar 2,1% in 2014 wat grotendeels het gevolg was van de daling in de internationale olieprijsen.

Figuur 3. Sint Maarten: economische groei en inflatie

*2014 & 2015 Projectie CBS.

De economische groei in 2014 werd voornamelijk gedreven door de sectoren restaurants & hotels, transport, opslag & communicatie, en groot- & kleinhandel. Zowel het verblijfs- als het cruistoerisme droegen bij aan de groei in de sector restaurants & hotels. De ontwikkeling in het cruistoerisme komt overeen met de stijging in het aantal cruiseschepen dat de haven van Philipsburg in 2014 heeft bezocht. Het verblijfstoerisme boekte goede resultaten voornamelijk dankzij een sterke stijging in het aantal bezoekers uit Noord-Amerika en Europa. De groei in het Noord-Amerikaanse marktsegment was grotendeels het resultaat van de aantrekkende economische groei in de Verenigde Staten en de nieuwe luchtvaartverbindingen tussen de Verenigde Staten en Sint Maarten. Het Europese marktsegment profiteerde vooral van het economische herstel in Europa. De groei in de sector transport, opslag & communicatie was het gevolg van meer activiteiten in zowel de lucht- als de zeehaven. De positieve ontwikkeling in de sector groot- en kleinhandel was het resultaat van een stijging in de binnenlandse vraag gecombineerd met meer bestedingen door toeristen.

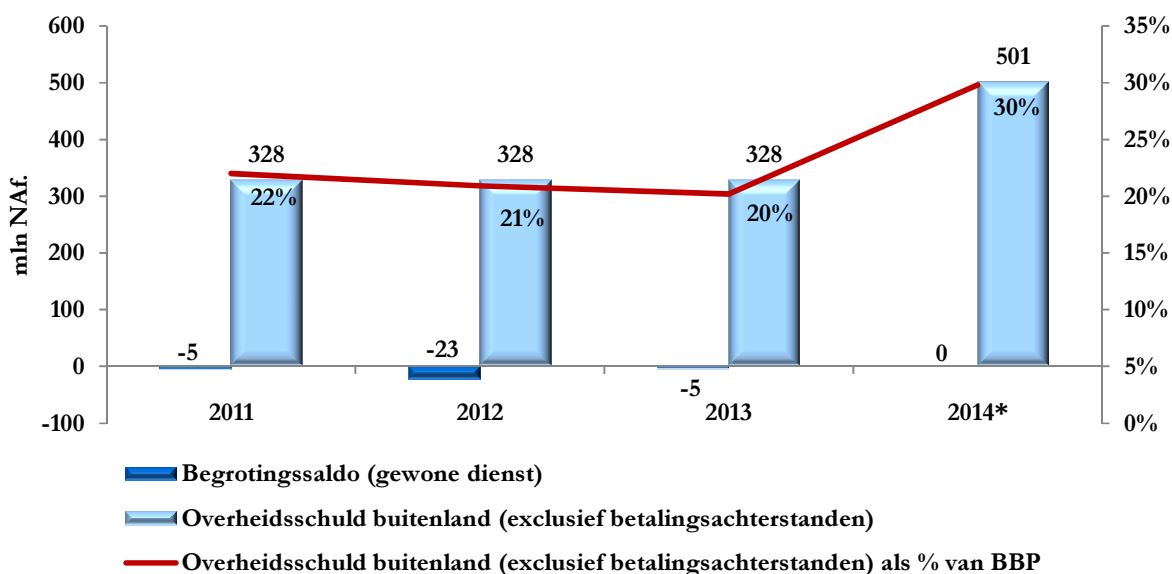
De reële BBP groei van Sint Maarten werd enigszins afgezwakt door zwakke prestaties in de sectoren financiële dienstverlening, bouw, industrie en utiliteiten. De sector financiële dienstverlening registreerde een krimp door een daling in de netto rente-inkomsten van de commerciële banken. De productie in de industriële sector nam af als gevolg van minder reparatiewerkzaamheden aan jachten, in het bijzonder megajachten die de haven van Sint Maarten hebben bezocht. De daling in de utiliteitssector was het resultaat van minder elektriciteitsconsumptie, in het bijzonder van de jachten en de huishoudens, terwijl de bouwactiviteiten in reële termen afnamen door een daling in zowel particuliere als publieke investeringen.

Gedurende 2014 is de overheid van Sint Maarten zich vooral blijven richten op het ontwikkelen van een volwaardig overheidsapparaat. Het land heeft hierin enige voortgang geboekt, voornamelijk voor wat betreft de begrotingscyclus. Alhoewel nog steeds vertraagd, werd de begroting van 2014 in januari 2014 door het parlement goedgekeurd. Deze goedkeuring was een vooruitgang vergeleken met 2013 toen de begroting pas in september van dat jaar werd aangenomen. Echter, Sint Maarten moet nog de nodige inspanningen verrichten om in de toekomst de begroting binnen de wettelijke termijn vast te stellen.

Volgens de laatste ramingen verwacht de overheid van Sint Maarten dat 2014 met een sluitende gewone dienst wordt afgesloten.⁵ Echter, de marginale groei van de belastinginkomsten beperkt de ambities van de overheid om de uitgaven te verhogen. Bovendien dient de overheid de tekorten gerealiseerd gedurende de periode 2010 – 2013 nog vóór 2015 te compenseren. Tegelijkertijd dient de overheid een oplossing te vinden voor de snel oplopende betalingsachterstanden bij het Algemeen Pensioenfonds (APS) en de Sociale Ziektekostenverzekeraar (SZV).

Sint Maarten heeft in juni 2014 een obligatielening ter waarde van NAf.143,5 miljoen afgesloten ten behoeve van de financiering van verschillende projecten en om de overheidsreserves en liquiditeitspositie te verbeteren. Vervolgens heeft de overheid in november 2014 NAf.30,3 miljoen op de kapitaalmarkt geleend voor de aankoop van het Emilio Wilson Park. Door de lopende inschrijving werden beide leningen volledig aan de Nederlandse Staat toegewezen. Als gevolg hiervan nam het buitenlandse deel van de overheidsschuld toe tot ruim 30,0% van het BBP.

Figuur 4. Sint Maarten: ontwikkeling openbare financiën

*Bron: FMR oktober 2014 en berekeningen CBCS.

De economie van Sint Maarten zal in 2015 naar verwachting met 1,9% groeien. Het hogere groeitempo zal voornamelijk worden gedreven door meer activiteiten in de toeristische en transport sector. Beide sectoren zullen profiteren van de aantrekkende groei van de economieën van de Verenigde Staten, Nederland en Frankrijk. De inflatie zal verder afnemen tot 1,8% door een

⁵ Eerste begrotingswijziging 2014.

verwachte daling in de internationale olie- en voedselprijzen. De daling in de inflatie zal enigszins worden gematigd door een stijging in de inflatoire druk in de Verenigde Staten, waaruit de meeste producten in Sint Maarten worden geïmporteerd.

Monetaire unie

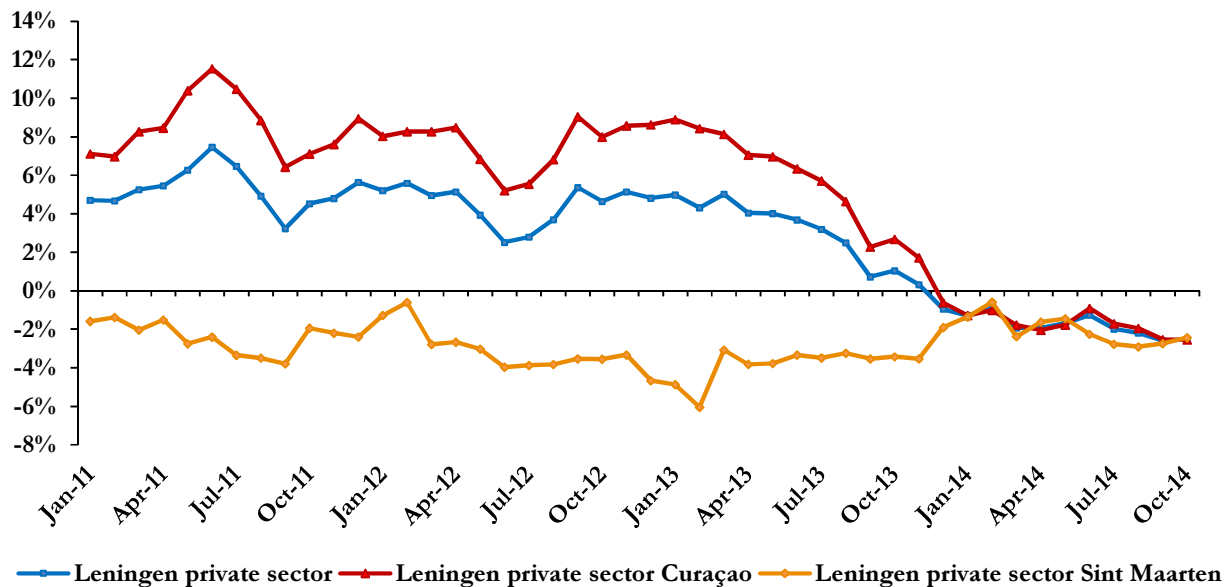
Het tekort op de lopende rekening van de betalingsbalans nam in 2014 ten opzichte van 2013 af door een stijging in de netto exporten van goederen en diensten. De inkomensrekening en de inkomensoverdrachtenrekening lieten een lichte verbetering zien en droegen hiermee bij aan de afname in het tekort op de lopende rekening. De stijging in de netto exporten was het resultaat van een groei in de exporten gecombineerd met een daling in de importen. De groei in de exporten werd voornamelijk gedreven door het toerisme en de raffinage en handelsactiviteiten van de Isla raffinaderij. Echter, een daling van de herexporten door de bedrijven in de vrije zone en minder bunkeractiviteiten hebben de groei in de exporten enigszins gedempt. Minder uitgaven aan olie-importen door onder andere lagere internationale olieprijsen en een daling in de goederenimporten van de bedrijven in de vrije zone hebben vooral geleid tot de afname van de importen.

Het tekort op de lopende rekening werd met externe financiering aan de private sector gedekt. De portfolio-investeringsrekening verslechterde, voornamelijk door de uitgifte van obligaties door de overheden van Curaçao en Sint Maarten die wegens de lopende inschrijving voor 100% door de Nederlandse Staat werden gekocht. De directe investeringen in de monetaire unie namen toe door een stijging in de vorderingen van buitenlandse moedermaatschappijen op hun dochterondernemingen in Curaçao en Sint Maarten. Bovendien nam de aankoop van onroerend goed in Curaçao en Sint Maarten door niet-ingezetenen toe in 2014. Laatstgenoemde kan onder andere worden toegeschreven aan het economische herstel in de Verenigde Staten. De verslechtering van de leningen- en kredietenrekening was het resultaat van ondermeer overmakingen vanuit het buitenland door niet-ingezetene bedrijven ten gunste van hun rekeningen in Curaçao en Sint Maarten. Ook hebben lokale bedrijven hun buitenlandse tegoeden aangewend om hun importen te financieren. De netto kapitaaloverdrachten in de monetaire unie namen verder af gedurende 2014 door de afbouw van de ontwikkelingshulp uit Nederland, zoals overeengekomen in het schuldsaneringsprogramma. In tegenstelling tot 2013 namen de bruto officiële reserves van de Bank weer toe in 2014 met naar schatting NAF.420 miljoen.

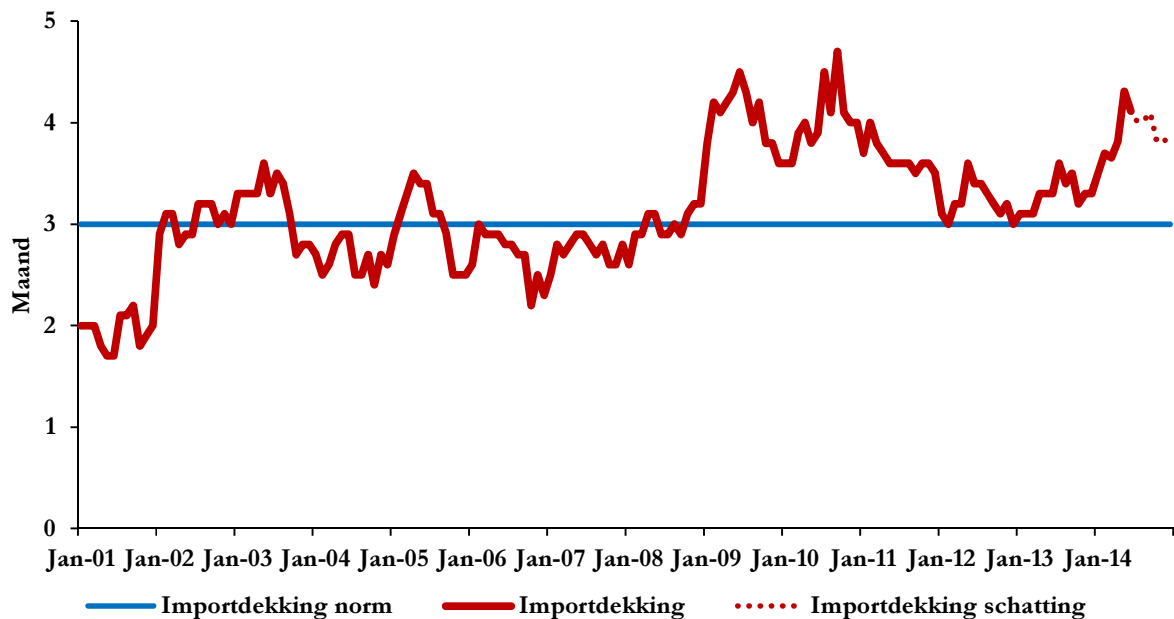
Gedurende 2014 heeft de Bank haar verkrappende monetaire beleid voortgezet. Het percentage van de verplichte reserve werd verhoogd van 17,25% in januari tot 18,00% vanaf juni 2014. Daarnaast was de kredietmaatregel, die in maart 2012 werd geïntroduceerd, tot eind augustus 2014 van kracht. Voor de laatste periode van maart – augustus 2014 werd een maximale kredietgroei van 4% vergeleken met de stand per eind augustus 2012 toegestaan. De kredietmaatregel is effectief gebleken in het terugdringen van de kredietgroei. Sinds de instelling van de maatregel is de kredietgroei afgenomen en sinds december 2013 is zelfs sprake van een negatieve groei.

De monetaire ontwikkelingen laten sinds eind 2013 een positief beeld zien. De kredietgroei is afgenomen, het tekort op de lopende rekening van de betalingsbalans neemt af, er is sinds november 2013 een stijgende trend in de officiële reserves, en de importdekking is ruim boven de norm van 3 maanden.

Figuur 5. Monetaire unie: ontwikkeling in de private kredietverlening

Figuur 6. Monetaire unie: ontwikkeling in de importdekking

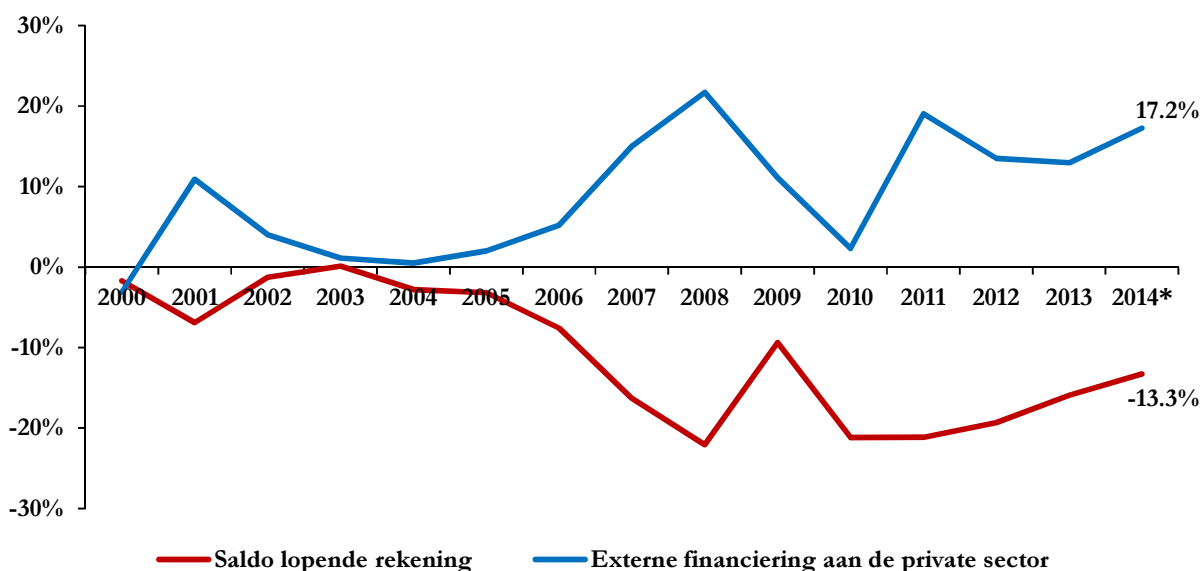

Om deze redenen heeft de Bank besloten om per 1 september 2014 de kredietmaatregel in te trekken. Tevens is besloten om het verplichte reservepercentage voorlopig niet verder te verhogen ter afoming van de overliquiditeit, omdat die liquiditeit niet gebruikt wordt voor meer kredietverlening. Wel wordt de banken de mogelijkheid geboden hun overtollige liquiditeiten rentedragend uit te zetten via tweewekelijkse veilingen van Certificates of Deposit (CDs). De Bank heeft deze veilingen aantrekkelijker gemaakt door een grotere variatie in looptijden aan te bieden

sinds mei 2013, terwijl vanaf mei 2014 de rentevergoeding is verhoogd. Hiermee tracht de Bank de overliquiditeit te verminderen.

Er moet echter wel worden benadrukt dat de verbeterde situatie op de betalingsbalans grotendeels het resultaat is van incidentele factoren. Eén van deze factoren is de emissie van obligaties door de overheden van Curaçao en Sint Maarten die wegens de lopende inschrijving volledig werden toegewezen aan de Nederlandse Staat. Zodra het geleende kapitaal wordt besteed, zal dit door de import van goederen en diensten weer leiden tot een uitstroom van deviezen. Met andere woorden, de verbeterde situatie op de betalingsbalans is niet het gevolg van structurele maatregelen en kan daardoor niet als duurzaam worden beschouwd. Bovendien is het tekort op de lopende rekening van 13,3% van het BBP in 2014 nog steeds heel hoog is. Structurele hervormingen gericht op een duurzame vergroting van de exportbasis moeten dit tekort op een duurzame wijze terugdringen.

Figure 7. Monetaire unie: ontwikkeling betalingsbalans als percentage BBP

Voor 2015 wordt verwacht dat het tekort op de lopende rekening van de betalingsbalans enigszins zal toenemen door een daling in de netto exporten van goederen en diensten. Deze daling is het gevolg van een verwachte stijging in de importen die enigszins gematigd wordt door een toename van de exporten. De exporten zullen met name profiteren van de aantrekkende wereldeconomie wat onder andere zal resulteren in meer deviezeninkomsten uit toerisme en transportactiviteiten. De importen zullen onder andere stijgen door de invoer van constructiemateriaal ten behoeve van de bouw van het nieuwe ziekenhuis in Curaçao en andere investeringsprojecten. De groei van de importen zal enigszins worden geremd door de verwachte daling in de internationale olie- en voedselprijzen. In 2015 wordt verwacht dat de kapitaalstromen vanuit het buitenland meer dan voldoende zullen zijn om het tekort op de lopende rekening te dekken. De bruto officiële reserves nemen daardoor toe, alhoewel minder sterk dan in 2014.

Doordat de overliquiditeit in het bankwezen nog steeds hoog is, zal de Bank haar beleid gericht op het verkrappen van de ruimte op de geldmarkt gedurende 2015 voortzetten. Tevens zal worden

bekeken hoe het huidige monetaire beleidsinstrumentarium verder verfijnd kan worden. Hierbij wordt gestreefd naar een balans tussen een zo groot mogelijke effectiviteit van het instrument en een zo beperkt mogelijke belasting van de financiële instellingen.

Willemstad, 31 december 2014

Centrale Bank van Curaçao en Sint Maarten

APPENDIX

**Tabel 1. Economische kerngegevens Curaçao
(in miljoenen NAf.)**

	2011	2012	2013	2014*	2015*
<i>Reële economie</i>					
BBP	5.439,1	5.607,7	5.635,8	5.680,8	5.766,0
Nominale groei	3,0%	3,1%	0,5%	0,8%	1,5%
Reële groei	0,6%	-0,1%	-0,8%	-0,5%	0,4%
Inflatie	2,3%	3,2%	1,3%	1,3%	1,1%
<i>Openbare financiën</i>					
Begrotingssaldo (kasbasis)	-153,7	-35,5	82,5	15,0	14,0
% BBP	2,8%	-0,6%	1,5%	0,3%	0,2%
Overheidsschuld	2.208,0	1.858,4	1.942,7	2.149,5	2.333,6
%BBP	40,6%	33,1%	34,5%	37,8%	40,5%
Binnenland	559,0	209,4	231,1	190,9	200,0
% BBP	10,3%	3,7%	4,1%	3,4%	3,5%
Buitenland	1.649,0	1.649,0	1.711,6	1.958,6	2.133,6
% BBP	30,3%	29,4%	30,4%	34,5%	37,0%
<i>Monetair</i>					
Private kredietverlening (groei jaarbasis)**	8,9%	8,6%	-0,6%	-2,5%	
Consumptief	1,2%	-1,0%	-5,8%	-3,3%	
Hypotheek	16,8%	9,5%	4,1%	2,8%	
Zakelijk	5,9%	14,9%	-3,1%	-8,7%	

* Raming CBCS

** 2014 betreft oktober

**Tabel 2. Economische kerngegevens Sint Maarten
(in miljoenen NAf.)**

	2011	2012	2013	2014*	2015*
<i>Reële economie</i>					
BBP	1.487,7	1.569,5	1.622,8	1.684,5	1.746,8
Nominale groei	3,1%	5,5%	3,4%	3,8%	3,7%
Reële groei	-1,5%	1,5%	0,9%	1,7%	1,9%
Inflatie	4,6%	4,0%	2,5%	2,1%	1,8%
<i>Openbare financiën</i>					
Begrotingssaldo (kasbasis)	-5,1	-23,2	-4,9	0,0	3,4
% BBP	-0,3%	-1,5%	-0,3%	0,0%	0,2%
Overheidsschuld (exclusief betalingsachterstanden)	495,8	352,6	426,4		
%BBP	33,3%	22,5%	26,3%		
Binnenland	167,9	24,7	98,5		
% BBP	11,3%	1,6%	6,1%		
Buitenland	327,9	327,9	327,9	501,2	501,2
% BBP	22,0%	20,9%	20,2%	29,8%	28,7%
<i>Monetair</i>					
Private kredietverlening (groei jaarbasis)**	-2,4%	-4,7%	-1,9%	-2,4%	
Consumptief	-3,1%	-8,2%	-5,6%	-7,6%	
Hypotheek	-2,0%	-5,2%	4,2%	2,3%	
Zakelijk	-2,3%	-1,3%	-6,7%	-5,3%	

* Raming CBCS

** 2014 betreft oktober

**Tabel 3. Economische kerngegevens monetaire unie
(in miljoenen NAf.)**

	2011	2012	2013	2014*	2015*
<i>Betalingsbalans</i>					
Lopende rekening	-1.466,5	-1.388,8	-1.138,8	-977,6	-1.074,0
Kapitaalrekening	123,1	69,7	62,2	12,8	-7,0
Externe financiering	1.318,3	967,4	946,3	1.248,9	1.222,6
<i>Directe investeringen</i>	88,4	133,4	114,8	306,2	252,8
<i>Leningen en kredieten</i>	1.047,6	260,3	562,6	256,9	585,0
<i>Portfolio investeringen</i>	182,3	573,7	268,9	685,8	384,8
Verandering reserves ¹⁾	-48,4	277,5	47,9	-420,0	-95,0
Statistische verschillen	73,5	74,2	82,4	135,9	-46,6
Importdekking (gemiddelde, in maanden)	3,7	3,2	3,3	3,9	4,1
Verandering netto buitenlandse positie ¹⁾	504,0	193,2			
<i>Monetair</i>					
Private kredietverlening (groei jaarbasis)**	5,4%	4,8%	-1,0%	-2,5%	
Rentetarieven					
Spaarrekening	1,10%	1,18%	1,19%	1,20%	
Termijndeposito (12 maanden)	2,13%	1,60%	1,72%	1,98%	
Hypotheek	7,26%	6,67%	6,86%	6,69%	
Termijnlening	8,29%	7,92%	8,10%	6,87%	
Rekening-courantkrediet	6,77%	6,95%	6,84%	6,97%	

* Raming CBCS

** 2014 betreft oktober

¹⁾Een toename wordt weergegeven met een negatief teken; excl. goud.